

Ministerie van Financiën

> Retouradres Postbus 20201 2500 EE Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA s'-Gravenhage

Directie Buitenlandse Financiële Betrekkingen

Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Ons kenmerk
2018-0000216513

Uw brief (kenmerk)

Datum 20 december 2018
Betreft Toezegging stand van zaken Griekenland

Geachte Voorzitter,

Tijdens het AO Ecofin van 5 juli 2018 heb ik, naar aanleiding van vragen van het lid Sneller, toegezegd om voor het einde van dit kalenderjaar nog een keer in brede zin uiteen te zetten wat de stand van zaken is rondom Griekenland en de Griekse programma's. Door middel van deze brief voldoe ik aan deze toezegging.

Deze brief is als volgt gestructureerd: (1) Afronding ESM-programma; (2) Post-programma periode; (3) Uitstaande leningen; (4) Schuldmaatregelen.

1. Afronding ESM-programma

Het derde Griekse programma is op 20 augustus 2018 afgerond. Dit programma startte in augustus 2015 en in de programmaperiode heeft Griekenland financiële steun ontvangen vanuit het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM). Initieel is een maximaal leenbedrag van 86 miljard euro overeengekomen, waarvan uiteindelijk 61,9 miljard euro is uitgekeerd (zie paragraaf 3 voor meer informatie over uitstaande leningen aan Griekenland). Als voorwaarde voor deze financiële steun heeft Griekenland een omvangrijk macro-economisch aanpassingsprogramma ingevoerd. Uitbetaling van leningen is steeds gekoppeld aan voldoende voortgang met dit programma. Het aanpassingsprogramma kende de volgende vier pilaren:

- i) Herstel van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën
- ii) Bewaken van financiële stabiliteit
- iii) Groei, concurrentiekracht en investeringen
- iv) Een moderne publieke sector

Door middel van verschillende voortgangsmisies hebben de betrokken instellingen (Europese Commissie, ECB, ESM en het IMF) de voortgang van het programma beoordeeld.¹ In totaal zijn er vier voortgangsmisies geweest, waarover uw Kamer elke keer is geïnformeerd.²

¹ Het IMF was nauw betrokken bij de misies maar nam niet formeel deel aan het leningprogramma.

² Hieronder een verwijzing naar van de verschillende kamerbrieven over de voortgangsmisies.

- Kamerbrief over de eerste voortgangsmisie (juni 2016): <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/06/13/kamerbrief-eerste-voortgangsmisie-esm-programma-griekenland>

Voorafgaand aan de Eurogroep van 21 juni 2018 hebben de instellingen geconcludeerd dat Griekenland naar tevredenheid alle hervormingen heeft doorgevoerd en is er een akkoord bereikt over de afronding van het ESM-programma van Griekenland.³ Op dat moment zijn onder andere ook afspraken gemaakt over de post-programma periode en de schuldmaatregelen (zie paragraaf 4). Over de bespreking en uitkomsten van de Eurogroep van 21 juni 2018 is uw Kamer via het Eurogroepverslag geïnformeerd.⁴

2. Post-programmaperiode

In de Eurogroep van 21 juni 2018 is besloten om na afronding van het ESM-programma voor Griekenland verscherpt toezicht (*enhanced surveillance*) door de Europese Commissie te hanteren. Verscherpt toezicht is een goed alternatief voor het standaard post-programmatoezicht, omdat het beter aansluit bij de omvang van de resterende economische uitdagingen in Griekenland.⁵ Daarnaast heeft Griekenland zich aan specifieke (nadere) hervormingen en beleidsmaatregelen gecommitteerd.⁶ Het verscherpte toezicht zal tot 2022 worden gehanteerd, waarna er over zal worden gegaan tot standaard post-programmatoezicht. Standaard post-programmatoezicht zal conform de Europese regels van toepassing zijn totdat minimaal 75% van de leningen is terugbetaald. Een belangrijke voorwaarde onder verscherpt toezicht is dat Griekenland op kwartaalbasis zal rapporteren aan de Europese Commissie en andere relevante instellingen.

De eerste missie in het kader van verscherpt toezicht vond plaats van 10 t/m 14 september 2018, waarna op 22 november jongstleden het eerste *Enhanced Surveillance Report* voor Griekenland is gepubliceerd.⁷ De Commissie gaf hierin aan dat Griekenland er financieel-economisch steeds beter voorstaat. Er is voortgang gemaakt ten aanzien van lopende hervormingen, al verloopt de implementatie van een aantal hervormingen langzamer dan verwacht. Voorbeelden hiervan zijn privatiseringen met een langere doorlooptijd en benoemingen in de publieke sector. Daarnaast is het aandeel niet-presterende leningen (*non-performing loans*; NPLs) op bankbalansen nog altijd hoog en is het van belang om deze terug te dringen. Ook geeft de Commissie aan dat de Griekse begroting voor 2019 resulteert in een primair surplus van minimaal 3,5% bbp,

-
- Kamerbrief over de tweede voortgangsmissie (juni 2017): <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/06/23/kamerbrief-voortgangsrapportage-tweede-voortgangsmissie-esm-programma-griekenland>
 - Kamerbrief over de derde voortgangsmissie (januari 2018): <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/01/29/kamerbrief-voortgangsrapportage-derde-voortgangsmissie-esm-programma-griekenland>
 - Kamerbrief over de vierde voortgangsmissie (juni 2018): <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/29/kamerbrief-vierde-voortgangsmissie-esm-programma-griekenland>

³ Eurogroep verklaring van 22 juni 2018: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/22/eurogroup-statement-on-greece-22-june-2018/pdf>

⁴ Verslag Eurogroep en Ecofinraad van 21 en 22 juni 2018 te Luxemburg: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/26/verslag-eurogroep-en-ecofinraad-juni-2018>

⁵ Het regime van verscherpt toezicht is gebaseerd op Verordening (EU) 472/2013 van het Europees Parlement en van de Raad van 21 mei 2013 betreffende de versterking van het economische en budgettaire toezicht op lidstaten in de eurozone die ernstige moeilijkheden ondervinden of dreigen te ondervinden ten aanzien van hun financiële stabiliteit.

⁶ Annex bij het Eurogroep statement van juni 2018: http://www.consilium.europa.eu/media/35749/z-councils-council-configurations-ecofin-eurogroup-2018-180621-specific-commitments-to-ensure-the-continuity-and-completion-of-reforms-adopted-under-the-esm-programme_2.pdf

⁷ *Enhanced Surveillance Report*, Griekenland, 22 november 2018: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/enhanced-surveillance-report-greece-november-2018_en

wat in lijn is met de Eurogroepverklaring van afgelopen juni. De Eurogroep van 3 december jongstleden heeft hierover een terugkoppeling ontvangen. Uw Kamer is daarover geïnformeerd in het verslag van deze Eurogroep.⁸

Directie Buitenlandse
Financiële Betrekkingen

Ons kenmerk
2018-0000216513

3. Uitstaande leningen

Griekenland heeft in de afgelopen jaren drie steunprogramma's gehad. Het eerste programma startte in mei 2010, waarbij lidstaten bilateraal geld hebben geleend aan Griekenland, parallel aan een IMF-programma. Het tweede programma is in maart 2012 gestart en gedurende dat programma hebben het EFSF en het IMF geld aan Griekenland geleend. Het derde programma was het ESM-programma. Zie hieronder een overzicht van de uitgekeerde en nog uitstaande bedragen.

Uitgekeerde en daarvan nog uitstaande bedragen Griekenland (per 30 november 2018)⁹

Eerste programma	Uitgekeerd	Afgelost	Uitstaand	NL aandeel	Aflossing
Bilateraal	52,9	0,0	52,9	3,2	2020-2041
IMF	21,4	21,4	0	n.v.t	n.v.t
Tweede programma	Uitgekeerd	Afgelost	Uitstaand	NL aandeel	Aflossing
EFSF ¹⁰	141,8	10,9	130,9	8,0	2033-2066 ¹¹
IMF	12,5	2,2	10,3	n.v.t	Heden-2024
Derde programma	Uitgekeerd	Afgelost	Uitstaand	NL aandeel	Aflossing
ESM	61,9	2,1	59,9	3,4	2034-2060

4. Schuldmaatregelen

Om de schuldhoudbaarheid van Griekenland en de terugkeer naar de markt te ondersteunen, heeft de Eurogroep van juni jongstleden besloten om een deel van de eerder geïdentificeerde mogelijke schuldmaatregelen voor de middellange termijn (zoals weergegeven in de Eurogroepverklaring van onder andere juni 2017¹²) toe te passen.¹³ De Eurogroep heeft binnen de kaders van deze eerdere Eurogroepverklaringen besloten om drie schuldmaatregelen toe te passen: (i) teruggave van de *Securities Markets Programme* (SMP) en de *Agreement on Net Financial Assets* (ANFA) ontvangsten aan Griekenland; (ii) afschaffen van de renteopslag op een deel van de EFSF leningen; en (iii) verlengen van de looptijden en uitstel rentebetaling voor EFSF-leningen. De Eurogroep zal jaarlijks bespreken of Griekenland heeft voldaan aan de voorwaarden voor de teruggave van SMP/ANFA ontvangsten en de afschaffing van de rente-opslag. Deze schuldmaatregelen zijn beschreven in het verslag van de Eurogroep van juni jongstleden.¹⁴ Hieronder zal kort worden ingegaan op de drie verschillende maatregelen. Doel van de schuldmaatregelen is om de bruto financieringslasten

⁸ Verslag Eurogroep en Ecofinraad van 3 en 4 juni 2018 te Brussel: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/12/07/verslag-eurogroep-en-ecofinraad-van-3-en-4-december-2018>

⁹ Bedragen zijn afgerond en weergegeven in miljarden euro's. De aflossingsprofielen zijn op basis van de op dit moment verwachte periodes waarin aflossing zal plaatsvinden. Reeds afgeloste bedragen van het EFSF en het ESM betroffen incidentele terugbetalingen. De IMF-bedragen (in euro's) zijn op basis van de SDR/EUR wisselkoers van 30 november 2018.

¹⁰ Exclusief uitgestelde rentebetalingen. Eind 2017 was de opgebouwde uitgestelde rentebetaling circa 5,5 miljard euro.

¹¹ De einddatum voor de EFSF-lening is nog niet bekend, maar zal nog bepaald worden door de EFSF Board binnen de nieuwe maximale gewogen gemiddelde looptijd van 42,5 jaar.

¹² Eurogroep verklaring van 15 juni 2017: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/15/eurogroup-statement-greece/pdf>

¹³ Eurogroep verklaring van 22 juni 2018: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/22/eurogroup-statement-on-greece-22-june-2018/pdf>

¹⁴ Verslag Eurogroep en Ecofinraad van 21 en 22 juni 2018 te Luxemburg: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/26/verslag-eurogroep-en-ecofinraad-juni-2018>

voor Griekenland op middellange termijn niet boven 15% van het Griekse bbp uit te laten komen en om deze daarna onder 20% van het bbp te houden.

Directie Buitenlandse
Financiële Betrekkingen

i) Teruggave van SMP/ANFA ontvangsten aan Griekenland.

In het kader van het SMP, dat tot 2012 liep, heeft de ECB Griekse staatsobligaties aangekocht. De ANFA betreft Griekse staatsobligaties die centrale banken in het Eurosysteem aanhouden. De terugbetaling van de rente-inkomsten op deze staatsobligaties heeft al eerder in 2013 en 2014 plaatsgevonden. In de Eurogroep van juni jongstleden is overeengekomen dat SMP/ANFA inkomsten vanaf begrotingsjaar 2017 weer aan Griekenland kunnen worden uitgekeerd. De teruggave van SMP/ANFA inkomsten is onder de voorwaarden dat Griekenland afgesproken hervormingen implementeert en geen hervormingen terugdraait.

Ons kenmerk
2018-0000216513

In de begroting van het Ministerie van Financiën (IXB) worden de SMP/ANFA-inkomsten (in artikel 3) en de teruggave daarvan (in artikel 4) gerapporteerd.¹⁵ Daaruit blijkt dat de Nederlandse Staat als onderdeel van de winstafracht van DNB tot en met 2017 €738 miljoen aan SMP/ANFA-inkomsten heeft ontvangen. In 2018 ontvangt de Nederlandse Staat nog een bedrag van circa €100 miljoen aan inkomsten en in de jaren daarna tot 2023 is een bedrag van €60 miljoen aan inkomsten geraamd.

Wat betreft teruggave van de SMP/ANFA-inkomsten is tot en met 2017 €277 miljoen euro aan het ESM overgemaakt. In 2018 maakt de Nederlandse Staat een bedrag van €103,3 miljoen over aan het ESM en in de jaren daarna tot 2023 zal nog circa €95 miljoen worden uitgekeerd.¹⁶

ii) Afschaffen van de renteopslag op een deel van de EFSF leningen

Deze maatregel betreft de afschaffing van een renteopslag op het deel van de EFSF-leningen waarmee Griekenland in 2012 een deel van uitstaande schulden bij private partijen heeft teruggekocht. Sinds 2017 moet Griekenland 200 basispunten boven de financieringskosten van het EFSF als rentemarge betalen op dit deel van de lening. Als onderdeel van de korte termijn-schuldmaatregelen heeft Griekenland reeds een vrijstelling gekregen voor deze marge in 2017. Tijdens de Eurogroep van juni jongstleden is besloten om deze renteopslag vanaf 2018 periodiek af te kunnen schaffen. Afschaffing van deze marge is onder de voorwaarden dat Griekenland afgesproken hervormingen implementeert en geen hervormingen terugdraait. Het afschaffen van de renteopslag heeft als gevolg dat het EFSF minder rente-inkomsten zal ontvangen over dit deel van de lening dan was voorzien. Dit heeft geen gevolgen voor de Nederlandse begroting, omdat het geen invloed heeft op het garantieplafond voor het EFSF dat in de Nederlandse begroting opgenomen is.

iii) Verlengen van de looptijden en uitstel rentebetaling voor EFSF-leningen.

De gewogen gemiddelde looptijd van een deel van de EFSF-leningen wordt verlengd met 10 jaar.¹⁷ Daarnaast wordt de start van de aflossing hiervan tien jaar opgeschoven en het uitstel van rentebetaling voor deze leningen met 10 jaar

¹⁵ Begroting van het Ministerie van Financiën (IXB) 2019:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2018/09/18/ix-financien-en-nationale-schuld-rijksbegroting-2019>

¹⁶ Begroting van het Ministerie van Financiën (IXB) 2019:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2018/09/18/ix-financien-en-nationale-schuld-rijksbegroting-2019>

¹⁷ Verslag Eurogroep en Ecofinraad van 21 en 22 juni 2018 te Luxemburg:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/26/verslag-eurogroep-en-ecofinraad-juni-2018>

verlengd naar 2033. Griekenland begint dus later met aflossen en zal daar ook later klaar mee zijn. De uitgestelde rente wordt opgeteld bij de vordering die het EFSF op Griekenland heeft en op die vordering wordt ook rente in rekening gebracht. Deze maatregelen hebben geen gevolgen voor de Nederlandse begroting, omdat ze geen invloed hebben op het garantieplafond voor het EFSF dat in de Nederlandse begroting opgenomen is. Een indicatie van de verlenging van de looptijd van de EFSF-leningen is reeds verwerkt in het schema in paragraaf 3 van deze brief.

**Directie Buitenlandse
Financiële Betrekkingen**

Ons kenmerk
2018-0000216513

In 2032 zal er een evaluatie van de schuldmaatregelen plaatsvinden, om te bekijken of additionele maatregelen nodig zijn om de houdbaarheid van de Griekse overheidsschuld zeker te stellen.

Hoogachtend,
de minister van Financiën,

W.B. Hoekstra